

ПОБОКІНА Г.М.

здобувач
кафедри практичної психології та соціальної роботи
Східноукраїнського національного університету
імені Володимира Даля, м. Сєвєродонецьк

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ЖИТТЄВОГО ВИБОРУ У ВІЦІ РАННЬОЇ ДОРОСЛОСТІ

У статті розглядаються соціально-психологічні особливості формування життєвого вибору у віці ранньої дорослості. Визначено провідне поняття дослідження «життєвий вибір», яке тісно перетинається з філософськими, соціологічними й психологічними категоріями та життєвими перспективами особистості. Доведено, що найважливішим фактором розвитку особистості у віці ранньої дорослості є прагнення будувати життєві плани, осмислювати побудову життєвої перспективи. Надано аналіз наукових публікацій та обґрунтовано, що активне усвідомлення власного життєвого шляху особистістю припадає саме на період ранньої дорослості. Визначено, що проблема формування життєвих перспектив у віці ранньої дорослості тісно перетинається з проблемою професійного самовизначення.

Зроблено висновок, що подальша розробка проблеми пов'язана з дослідженням особливостей і закономірностей становлення життєвих перспектив у віці ранньої дорослості за умов тісної співпраці виховних інститутів та громадських установ.

Ключові слова: життєвий вибір, життєві перспективи, період ранньої дорослості, самовизначення, самореалізація.

Постановка проблеми. Психологічною особливістю періоду ранньої дорослості є спрямованість у майбутнє. Найважливішим фактором розвитку особистості в період ранньої дорослості є прагнення будувати життєві плани, осмислювати побудову життєвої перспективи.

Життєвий план – досить широке поняття, що охоплює всю сферу особистого самовизначення (рід понять, стиль життя, рівень домагань, рівень доходів тощо).

Про життєві плани можна говорити лише тоді, коли в них включені не тільки цілі, але і способи їх досягнення, коли молода людина прагне оцінити власні суб'єктивні й об'єктивні ресурси. Л. Виготський розглядав життєві плани як показник оволодіння особистістю своїм внутрішнім світом і як систему пристосування до дійсності, пов'язуючи з ними цільову регуляцію принципово нового типу. Попереднє самовизначення, побудова життєвих планів на майбутнє – центральне психологічне новоутворення юнацького віку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особистісне самовизначення у розглянутий віковий період детерміновано низкою новоутворень: розвитком самосвідомості, що пов'язане зі здійсненням

особистісної рефлексії, інтелектуальним розвитком, становленням власної ідентичності, пошуком смислу життя, потребою встановлення індивідуалізованих стосунків зі значущими іншими, «романтизмом» (Л. Божович, Е. Еріксон, І. Кон, Ж. Піаже, В. Роменець, С. Рубінштейн, Т. Титаренко).

На цей період припадає активне усвідомлення власного життєвого шляху; це час відповідального життєвого самовизначення особистості (Л. Божович, Н. Бондар, М. Боришевський, І. Булах, Л. Виготський, М. Гінзбург, Є. Головаха, Е. Еріксон, І. Кон, Г. Костюк, О. Леонтєв, С. Максименко, В. Татенко, Т. Титаренко, І. Нікітіна, С. М. Панченко та ін.). Випробовування різних соціальних ролей та видів діяльності, розвиток рефлексії закладають фундамент для вироблення молоді людиною активної життєвої позиції, власної філософії життя.

Суттєвою особливістю самовизначення в період ранньої дорослості є його орієнтованість на майбутнє (Л. Божович, І. Кон, Л. Регуш та інші). Аналіз результатів соціально-психологічних досліджень (Є. Головаха, І. Мартинюк, Л. Сохань, В. Ядов), а також психолого-педагогічних (І. Дубровіна, Б. Круглов, Л. Тодорів, Н. Толстих, Д. Фельдштейн) свідчить, що автори розглядають становлення життєвої перспективи особистості як основне новоутворення.

Життєва перспектива у часовому вимірі, тобто бачення особистості власного майбутнього у часі, його планування як послідовність досягнення певних життєвих цілей, є більш дослідженою (К. Левін, В. Ковальов, Ж. Нюттен, Н. Толстих, Л. Франк та інші).

Змістовний вимір (система особистісних смислів), детермінований рівнем сформованості смислових утворень (О. Асмолов, Є. Басіна, Б. Зейгарник, Д. Леонтєв) та визначає спрямованість життєвої перспективи особистості, вивчений недостатньо. Водночас органічна взаємозв'язаність часового та смислового вимірів образу майбутнього, що є складовою уявлень особистості про світ та себе в цьому світі, виступає необхідною передумовою становлення узгодженої життєвої перспективи. Як складне утворення узгоджена життєва перспектива визначається усталеністю уявлень про майбутнє, свідчить про здатність особистості до ефективної самореалізації власного Я, її готовність до прийняття рішень та самостійних дій у нових, незвичних умовах.

Мета статті – розкрити соціально-психологічні особливості формування життєвого вибору у віці ранньої дорослості.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття «життєва перспектива індивіда» перетинається з філософськими, соціологічними й психологічними категоріями, що означають різні аспекти цього явища.

У філософії воно пов'язане із людською діяльністю, з осягненням сенсу навколишнього світу, усвідомленням себе в цьому світі та світу в собі (Ф. Ніцше, Х. Ортега-і-Гассет, М. Хайдеггер, П. Гольбах,

Т. Алексіна, О. Донченко та ін.). У соціології вивчається переважно зміст перспектив, тобто які сфери життєдіяльності індивіда вона охоплює, у чому полягає її специфіка стосовно різних соціальних груп.

Звичайно, життєва перспектива в працях соціологів (М. Гінзбург, Є. Головаха, М. Захаров, І. Кон, М. Пряжников, Н. Паніна, Л. Сохань, В. Українець, С. Чистякова та ін.) розкривається за допомогою споріднених понять «життєвий план», «професійний план», «життєва програма». Соціологічний аналіз проблеми життєвих перспектив свідчить про доволі ґрунтовне висвітлення дослідниками професійних й освітніх планів молоді, що було зумовлено соціальним замовленням.

Психологічною наукою (Л. Божович, О. Леонтьєв, С. Рубінштейн, С. Крягжде, В. Крутецький, П. Шавір та ін.) у процесі дослідження проблем життєвого самовизначення особи вивчалися питання психології та мотивації вибору. Ґрунтовно досліджуються часова перспектива (Л. Франк, К. Левін, Ж. Нюттен та ін.), часові характеристики нейрофізіологічних, психофізіологічних, психологічних процесів, станів, утворень (Б. Ананьєв, Ш. Бюлер, П. Жане та ін.).

Дослідження особистого аспекту організації часу в сучасній психолого-педагогічній науці, яке було розпочато С. Рубінштейном, продовжується представниками його школи (К. Абульханова-Славська, В. Ковальов, Л. Кубліцкене, В. Серенкова та ін.). У межах зазначених досліджень найбільш вдало висвітлено аспекти інтеграції суб'єктивного та об'єктивного розгляду часу. Доробки дослідників цієї проблеми в межах концепції особистісної організації часу (В. Асєєв, Л. Виготський, М. Гінзбург, Є. Головаха, О. Орлов, М. Толстих та ін.) й результати наукового пошуку допомогли умовно розкрити структуру життєвої перспективи на основі моделі трикомпонентної структури психіки людини: усвідомлення, переживання часу й практичне оволодіння ним. Водночас теоретичну й практичну значущість становить проблема розкриття життєвого потенціалу індивіда не тільки в аспекті часу, але й у взаємодії з іншими людьми в умовах мікросередовищ.

Поняття «життєва перспектива» в працях науковців розкривається за допомогою споріднених понять, які можуть бути застосовані для інтегративного опису майбутнього. Всі вони разом описують зміст і структуру майбутнього людини як найважливішої складової її життєвого шляху. Однак кожне із понять, запропонованих вище, розкриває тільки одну зі сторін системи уявлень про майбутнє. Термін «перспектива» більш доцільно використовувати до життєвого шляху людини, оскільки з ним пов'язаний більш високий рівень узагальнення. Поняття перспективи окреслює ту сферу відображення людиною світу, яка пов'язана із сприйняттям і розумінням часу як простору розвитку і самореалізації [5, с. 19].

Методологічною й теоретичною основою даного дослідження є філософія духовності та культури світу й людини (В. Вернадський, Г. Сковорода, В. Соловйов, П. Юркевич та ін.), ідеї сучасної філософії

про діяльність і творчу сутність особистості; основні положення сучасної освіти й виховання про необхідність гуманізації навчально-виховного процесу й творчої взаємодії усіх його учасників. Суттєве значення для роботи мають праці з гуманізації навчання і виховання як вітчизняних (І. Бех, С. Гончаренко, І. Зязюн, О. Савченко, В. Сухомлинський, К. Ушинський та ін.), так і зарубіжних учених (А. Адлер, Р. Бернс, Ш. Бюлер, К. Левін, А. Маслоу, Ж. Нюттен, К. Роджерс, В. Франклер та ін.).

У дослідженні використовувалися методи різних рівнів пізнання: теоретичні – аналіз й узагальнення теоретичних джерел з питань формування життєвих перспектив у віці ранньої дорослості; емпіричні – анкетування, спостереження, бесіди, інтерв'ю, творчі завдання, обговорення, експертні оцінки й самооцінки, тести для вивчення результатів формування життєвих перспектив у молоді; експериментальні – експеримент з формування життєвих перспектив; статистичні методи обробки експериментальних даних для визначення сучасного стану й ефективності психологічних умов формування життєвих перспектив.

Дослідження проводилося шляхом анонімного анкетування. Це уможливило зробити порівняльний аналіз результатів, отриманих у двох незалежних експериментах. Наявність у вибірковій сукупності вищих навчальних закладів різних міст України дозволило виключити при аналізі в загальному обсязі чинник «регіональності», а в порівняльній – між окремими ЗВО – виявити закономірності, притаманні вищій освіті України в цілому.

Досить цікаві результати показало дослідження як ближніх так і дальніх життєвих перспектив старшокласників.

Дослідження дальніх перспектив показало, що у найближчі 10 років планують знайти роботу 92 % респондента; купити власне житло – 80,1%; зробити кар'єру – 80,4 %; здобути вищу освіту – 70,7%; створити власну сім'ю – 64,6 %; народити дитину планують 47,9 %.

На впевненість молоді в своєму майбутньому істотно впливає надія здобути високий рівень освіти та кваліфікації. Так, наприклад, від якості майбутньої фахової освіти залежить кар'єрне зростання та можливість влаштуватися в житті у 57,9% жінок, та 56,6% чоловіків; більш схильні шукати підтримки у батьків – 63,78% жінок та 50,38 % чоловіків; на рівень та якість майбутньої фахової освіти покладають надію 44,39% жінок та 25 % чоловіків; на власні сили та знання, але з підтримкою батьківського капіталу розраховують 13,6 % жінок та 16,4% чоловіків; 13,7 % респондентів вірять в допомогу вищого розуму та долі.

Перехресне дослідження значимих для досягнення життєвого успіху чинників показало, що у представників однієї вікової групи вже існують певні відмінності між уявленнями про успішність людини. До позитивних, з точки зору здобуття освітньої підготовки, перш за все, треба віднести найвищий рейтинг рівня та якості освіти. Найважли-

вішим показником якості життя у майбутньому 57,6 % осіб вважають саме здобуття вищої освіти. Також спостерігається суттєве зниження значущості чинника соціального статусу батьків та зростання привабливості чинників, що пов'язаних з матеріальною забезпеченістю та працею у тих структурах, що такий рівень зможуть забезпечити.

Бажання просто здобути вищу освіту (а в деяких випадках – тільки диплом про її наявність) значно вище, ніж бажання здобути бажану фахову освіту.

Як підкреслює С. Занюк, успіхи в будь-якій діяльності залежать не тільки від здібностей, навичок, знань, але й від мотивації досягнення, у яких виокремлюються чотири чинники, що її визначають, а саме: значущість успіху; надія на успіх; суб'єктивно оцінювана вірогідність досягнення успіху; суб'єктивні еталони досягнення. Тому надзвичайно важливим є визначення того, з яким ставленням до своєї навчальної діяльності підходять майбутні фахівці [8, с. 23-24].

Проведене дослідження уможливило виділення кола проблем, вирішення яких є актуальним для сучасної молоді. По-перше, це пошук шляхів для реалізації власних життєвих перспектив; по-друге, формування професійного плану; по-третє, вивчення власної структури здібностей; по-четверте, формування готовності до здобуття фахової освіти у закладі вищої освіти.

Перелічені вище проблеми тісно переплітаються з проблемою професійного самовизначення молоді, що є найактуальнішим чинником розвитку особистості і відіграє важливу роль при формуванні ціннісних орієнтацій.

Було досліджено ефективність профорієнтаційної роботи серед молоді. Метою дослідження було з'ясування рівня сформованості такої інтегральної характеристики як готовність до свідомого професійного вибору. Для цього були використані такі показники та рівні сформованості [7]:

- *достатність інформації про професію й шляхи її здобуття.* Без чіткого уявлення про зміст і умови праці в обраній професії не можливо зробити обґрунтованого вибору. Показником достатності інформації в цьому разі є чітке уявлення про вимоги професії до людини, конкретне місце її здобуття, потреб суспільства в цих фахівцях;

- *потреба в обґрунтованому виборі професії.* Показники сформованості потреби в обґрунтованому професійному виборі професії – це активність, яку самостійно проявляє, з одержання необхідної інформації про ту або іншу професію, бажання (не обов'язково реалізоване, але виявлене) випробувати свої сили у конкретних сферах діяльності, самостійне складання свого професійного плану;

- *упевненість в соціальній значущості праці, тобто сформоване ставлення до неї як до життєвої цінності.* За даними досліджень життєвих цінностей, ставлення до праці як до життєвої цінності, залежить від потреби в обґрунтованому виборі професії [2];

- *ступінь самопізнання респондента*. Від того, наскільки глибоко він зможе вивчити свої професійно важливі якості, значною мірою залежатиме обґрунтованість вибору. При цьому слід враховувати, що тільки кваліфікований фахівець може надати досить повну й адекватну інформацію про його професійно важливі якості;

- *наявність професійно обґрунтованого плану*. Усе назване сприятиме розвитку професійної самосвідомості на різних етапах особистісного розвитку.

Оцінка за кожним показником виставлялася в межах 1-12 балів.

1-3 бали – показник не сформований;

4-6 балів – слабо сформований;

7-9 балів – добре сформований;

10-12 балів – відмінно сформований.

Крім того, з респондентами експериментальної вибірки проводились дослідження навчальних мотивів, пріоритетів, можливостей.

Проведене дослідження з визначення рівня сформованості готовності до свідомого професійного вибору молоді дозволило констатувати: відсутність більше ніж в половини обстежуваного контингенту (52,4 %) належного рівня інформованості про світ професій та шляхи її здобуття (рівень I та II); наявність необґрунтованого професійного плану була виявлена у 35,7 % учнів; 11,9 % мають цілком сформований професійний план, хоча і потребують розширення інформації про шляхи його реалізації.

Висновки. Життєвий вибір як образ бажаного й усвідомлюваного можливого майбутнього є складним психічним утворенням. Актуальною потребою періоду ранньої дорослості є життєве самовизначення. Провідною характеристикою самовизначення у віці ранньої дорослості є орієнтованість на майбутнє, що зумовлює становлення життєвої перспективи особистості. Ідеали періоду ранньої дорослості разом з потребою у самовизначенні й самоствердженні активізують молоду людину планувати свої перспективи, знаходити оптимальні засоби їх досягнення.

Узагальнюючи результати дослідження, можна говорити про орієнтованість молоді у сучасних умовах на освоєння професійної діяльності, а також на створення сім'ї. Ці традиційні життєві цінності як і раніше займають велике місце в структурі життєвих планів і уявлень молоді про доросле життя, при цьому велике місце відводиться професіоналізації і пов'язаній з нею матеріальній забезпеченості. Така позиція відносно свого майбутнього є досить зрілою і реалістичною. Опитані прагнуть самостійності, мати сім'ю, здобути вищу освіту, професію і мати матеріальну незалежність, при цьому вони вважають себе здатним досягти цього і готові докласти необхідних зусиль. Здобуття гідної освіти, у тому числі вищої, є для молоді цінним і значущим.

Здобуті результати дослідження надали можливість сформулювати пропозиції й рекомендації, спрямовані на подальше вдосконалення роботи з формування життєвого вибору у віці ранньої дорослості.

Можна також говорити, що в сучасному соціумі джерелом стабільності для молоді є сім'я, підтримка батьків. Респонденти орієнтовані на їх думку з основних життєво важливих питань, усвідомлено приймають матеріальну підтримку батьків. Можна говорити про достатній розвиток у опитаних передумов і чинників, що забезпечують їх успішну соціалізацію, а саме задоволеність сьогоденням, упевненість в майбутньому, реалістичні і адекватні професійні і сімейні установки. Обстежені в цілому оптимістично дивляться в майбутнє.

Подальша розробка проблеми має бути пов'язана з дослідженням особливостей і закономірностей становлення життєвих перспектив молоді за умов тісної співпраці виховних інститутів та громадських установ.

Список використаних джерел

1. Александрова О.Г. Особливості організації роботи психологічної служби вищого навчального закладу / О.Г. Александрова, Г.О. Ковальська, Г.О. Діденко // Науковий вісник Херсонського державного університету. – Серія : Психологічні науки. – 2013. – Вип. 1. – С. 28 – 31.
2. Балл Г.О. Категорії значення і смислу в аналізі соціальної поведінки / Г.О. Балл // Соціально-психологічний вимір демократичних перетворень в Україні / За ред. Максименка С.Д., Циби В.Т., Шайгородського Ю.Ж. та ін. – К. : Укр. центр політ. менеджменту, 2003. – С. 61 – 67.
3. Гаміна Т. С. Проблема соціалізації та соціокультурної активності молоді / Т. С. Гаміна, О. Л. Чуланова // Наукові записки – Кіровоград : РВЦ КДПУ ім. В.Винниченка, 2000.– Вип. 21. С.24–27. (Серія: Педагогічні науки.).
4. Голентовська О.С. Специфіка командної діяльності у призмі вимог до особистості та ролі особистості в успішному її здійсненні / О.С. Голентовська // Теоретичні і прикладні проблеми психології : зб. наук. праць Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. – Сєверодонецьк : Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2015. – № 3 (38). – Т. 3. – С. 90 – 102.
5. Головаха Е.И. Жизненная перспектива и ценностные ориентации личности / Е. И. Головаха // Психология личности. – СПб. : Питер, 2003. – С. 267 – 268.
6. Життєві плани випускників середніх шкіл та їх реалізація : наук.-метод. посібник / [ред. В.В. Олійник, Л. Даниленко]. К. : Міленіум, 2003. – 204 с.
7. Задорожна О. М. Управління взаємодією загальноосвітнього та вищого навчальних закладів : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.06 / Задорожна Ольга Миколаївна. – 2012. – 284 с.
8. Занюк С.С. Психологія мотивації: навчальний посібник / Занюк С. С. – К.: Либідь, 2002. – 304 с.

Spysok vykorystanykh dzherel

1. Aleksandrova O.G. Osoblyvosti organizacii' roboty psykologichnoi' sluzhby vyshhogo navchal'nogo zakladu / O.G. Aleksandrova, G.O. Koval's'ka, G.O. Didenko // Naukovyj visnyk Hersons'kogo derzhavnogo universytetu. – Serija : Psykologichni nauky. – 2013. – Vyp. 1. – S. 28 – 31.
2. Ball G.O. Kategorii' znachennja i smyslu v analizi social'noi' povedinky / G.O. Ball // Social'no-psykologichnyj vymir demokratychnyh peretvoren' v Ukraini / Za red. Maksymenka S.D., Cyby V.T., Shajgorods'kogo Ju.Zh. ta in. – K. : Ukr. centr polit. menedzhmentu, 2003. – S. 61 – 67.

3. Gamina T. S. Problema socializacii' ta sociokul'turnoi' aktyvnosti molodi / T. S. Gamina, O. L. Chulanova // Naukovi zapysky – Kirovograd : RVC KDPU im. V.Vynnychenka, 2000.– Vyp. 21. S.24–27. (Serija: Pedagogichni nauky.).
4. Golentovs'ka O.S. Specyfika komandnoi' dijal'nosti u pryzmii vymog do osobystosti ta roli osobystosti v uspishnomu i'i' zdijsnenni / O.S. Golentovs'ka // Teoretychni i prykladni problemy psyhologii' : zb. nauk. prac' Shidnoukrai'ns'kogo nacional'nogo universytetu imeni Volodymyra Dalja. – Sjevjerodonec'k : Vyd-vo SNU im. V. Dalja, 2015. – № 3 (38). – T. 3. – S. 90 – 102.
5. Golovaha E.Y. Zhyznennaja perspektyva y cennostnye oryentacyy lychnosti / E. Y. Golovaha // Psyhologyja lychnosti. – SPb. : Pyter, 2003. – S. 267 – 268.
6. Zhyttjevi plany vypusknykiv sereдниh shkil ta i'h realizacija : nauk.-metod. posibnyk / [red. V.V. Olijnyk, L. Danylenko]. K. : Milenium, 2003. – 204 s.
7. Zadorozhna O. M. Upravlinnja vzajemodijeju zagal'noosvitn'ogo ta vyshhogo navchal'nyh zakladiv : dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.06 / Zadorozhna Ol'ga Mykolai'vna. – 2012. – 284 s.
8. Zanjuk S.S. Psyhologija motyvacii': navchal'nyj posibnyk / Zanjuk S. S. – K.: Lybid', 2002. – 304 s.

Pobokina G.M.

SOCIO-PSYCHOLOGICAL FEATURES OF FORMATION OF LIFE CHOICE AT THE AGE OF EARLY ADULTITY

The article discusses the socio-psychological characteristics of the formation of life choices in early adulthood. The leading concept of the study “life choice”, which closely intersects with the philosophical, sociological and psychological categories and life prospects of the individual, is defined. It is proved that the most important factor in the development of personality in early adulthood is the desire to build life plans, to comprehend the construction of a life perspective. The analysis of scientific publications is carried out and it is substantiated that an active awareness of one’s own life path by a person falls precisely on the period of early adulthood. It is determined that the problem of forming life prospects at an early adulthood age is closely intertwined with the problem of professional self-determination.

The semantic dimension (system of personal meanings), determined by the level of formation of semantic formations (OG Asmolov, EZ Basina, BV Zeigarnik, DO Leontiev) and determines the direction of the life perspective of the individual, is insufficiently studied. At the same time, the organic interconnectedness of the temporal and semantic dimensions of the image of the future, which is a component of the individual's ideas about the world and himself in this world, is a necessary prerequisite for the formation of a coordinated life perspective. As a complex formation, a coordinated life perspective is determined by the stability of ideas about the future, testifies to the ability of the individual to effectively self-realization of his own self, his readiness to make decisions and independent actions in new, unusual conditions.

It is concluded that further development of the problem is associated with the study of the features and patterns of the formation of life prospects at an early adulthood in close cooperation between educational institutions and public institutions.

Keywords: *life choice, life prospects, early adulthood, self-determination, self-realization.*

Побокіна Г.М.

**СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ
ФОРМИРОВАНИЯ ЖИЗНЕННОГО ВЫБОРА В ВОЗРАСТЕ
РАННЕЙ ВЗРОСЛОСТИ**

В статье рассматриваются социально-психологические особенности формирования жизненного выбора в возрасте ранней зрелости. Определены ведущее понятие исследования «жизненный выбор», которое тесно пересекается с философскими, социологическими и психологическими категориями и жизненными перспективами личности. Доказано, что важнейшим фактором развития личности в возрасте ранней зрелости является стремление строить жизненные планы, осмысливать построение жизненной перспективы. Проведен анализ научных публикаций и обосновано, что активное осознание собственного жизненного пути личностью приходится именно на период ранней зрелости. Определено, что проблема формирования жизненных перспектив в возрасте ранней зрелости тесно пересекается с проблемой профессионального самоопределения.

Сделан вывод, что дальнейшая разработка проблемы связана с исследованием особенностей и закономерностей становления жизненных перспектив в возрасте ранней зрелости в условиях тесного сотрудничества воспитательных институтов и общественных учреждений.

Ключевые слова: *жизненный выбор, жизненные перспективы, период ранней зрелости, самоопределение, самореализация.*